

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA TARKIBIY O'ZGARISHLARNI AMALGA OSHIRISHNING YO'NALISHLARI

Boboyeva Shohida Bekmurotovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

70310102 "Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)" mutaxassisligi

Magistratura 2-kurs

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10215772>

ARTICLE INFO

Received: 22th November 2023

Accepted: 28th November 2023

Online: 29th November 2023

KEY WORDS

Milliy iqtisodiyot, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, sanoat, diversifikatsiya, ishlab chiqarish.

ABSTRACT

O'rta Osiyodagi dengizga chiqish imkoniga ega bo'lgan O'zbekiston o'z iqtisodiyotida sezilarli tarkibiy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ushbu o'zgarishlar mamlakatning iqtisodiy manzarasini o'zgartirish va diversifikatsiya qilishga qaratilgan aniq yo'nalishni hisobga olgan holda amalga oshirildi. Ushbu maqola ko'rsatmada aytib o'tilganidek, muayyan yozish uslublariga rioya qilgan holda ushbu maqsadlarga erishish uchun ko'rilgan turli xil choralarni ko'rib chiqadi.

Kirish: Mamlakat milliy iqtisodiyotining barcha yo'nalishlarda jadal rivojlanishi, uning sanoat va hududiy tuzilmasini takomillashtirish, respublika iqtisodiyotini zamonaviy asosda tubdan qayta qurish va barqaror rivojlanishni ta'minlash ko'p jihatdan bozor iqtisodiyotidagi eng samarali islohotlardir. Shu munosabat bilan bozor islohotlari mexanizmini chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyot tarmoqlarida tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, qulay investitsiya muhitini yaratish orqali iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini modernizatsiya qilish, mahalliy resurslarni kengaytirish, ularning diversifikatsiyasi, ularning salohiyatini oshirish, Ustuvorliklar samarali foydalanish orqali ularning iqtisodiy salohiyatini oshirishdir.

Ma'lumki, o'tgan asrda mamlakatimiz milliy iqtisodiyotining shakllanishi va rivojlanishi sobiq Sovet Ittifoqining milliy iqtisodiyotining rivojlanishi bilan bog'liq edi. O'shanda qishloq xo'jaligi sektorining respublika milliy iqtisodiyoti tuzilishidagi ulushi yuqori edi. Shu bilan birga, respublika iqtisodiyoti bir tomonlama va ixtisoslashgan edi. Sobiq butun Ittifoqning hududiy mehnat taqsimotida O'zbekiston paxta tolasi, pilla xom ashyosi va aniqrog'i, oltin kabi rangli metallar ishlab chiqarish bilan shug'ullangan.

Paxta yetishtirishda qishloq xo'jaligining ixtisoslashuvi (paxta monokulturasini), tog'-kon sanoatida strategik xom ashyoni qazib olishga katta e'tibor beriladi. Biroq, yetishtirilgan paxta tolasi va qazib olingan qimmatbaho rangli metallar respublika manfaatlariga xizmat qilmadi. Sobiq Sovet Ittifoqining yirik hududlari darajasida ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish va sanoat hamkorligini yo'lga qo'yish oxir-oqibat milliy iqtisodiyotning rivojlanishiga va ularning diversifikatsiyasiga olib keladi.

1990-yillarning boshlarida sobiq Sovet Ittifoqining parchalanishi sobiq Sovet respublikalari iqtisodiyotiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Gorizont va vertikal iqtisodiy aloqalarning yorilishi iqtisodiyotning ko'plab tarmoqlarida tovarlar ishlab chiqarishning

pasayishiga olib keldi. Bunday o'zgarishlarda hamkorlikni buzish ko'plab yosh va mustaqil mamlakatlarning milliy iqtisodiyotini tubdan qayta qurishni talab qildi.

Mustaqillikning birinchi yillaridanoq O'zbekiston Respublikasi bozor iqtisodiyoti tamoyillari asosida milliy iqtisodiyotni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi. Xususan, mamlakatimizda jahon operatsiyalari tajribasi va boy tarixiy meros, mentalitet va mamlakatimiz xalqlarining muhim hayotiy tajribalari asosida bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'ziga xos "o'zbek modeli" yaratildi. Ushbu model muallifi, shubhasiz, respublikaning birinchi prezidenti I. Karimov, kuchli aqli va bilimga ega va uning mohiyati besh tamoyilga asoslanadi.

Xususan: 1. Iqtisodiyotning siyosat ustidan ustunligi; 2. Davlat asosiy islohotchi; 3. qonun ustuvorligi; 4. Kuchli ijtimoiy siyosat; 5. Bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish kabi tendentsiyalar mavjud.

O'zbekiston iqtisodiyotining 1991-yilda boshlangan tarkibiy o'zgarishlari nisbatan erta bosqichda qolmoqda. Bu ko'p jihatdan resurslarni - inson va kapitalni - ish o'rinlari yaratish va unumdorlikning past darajasi bilan tavsiflangan tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan tarmoqlardan yangi, samaraliroq foydalanishga yo'naltirishdagi cheklangan muvaffaqiyat bilan bog'liq.

Qishloq xo'jaligining yalpi ichki mahsulotga nisbatan qo'shilgan qiymati 2010 yildagi 27 foizdan 2021 yilda 25 foizga kamaygan bo'lsa-da, u Markaziy Osiyodagi eng yuqori ko'rsatkich bo'lib qolmoqda va Qozog'iston (5 foiz) va OECD o'rtacha ko'rsatkichlaridan (1 foiz) ancha yuqori. . Aksincha, ishlab chiqarishning qo'shilgan qiymati xuddi shu davrda YaIMning 10% dan 20% gacha ikki barobarga o'sdi, bu Qozog'iston (14%) va OECD o'rtacha ko'rsatkichlaridan (13%) yuqori.

2021-yilda xizmatlar sohasining qo'shilgan qiymati 35,7 foizni tashkil etdi, bu Markaziy Osiyoda Tojikistondan keyin ikkinchi eng past (35,3 foiz) va OECD o'rtacha ko'rsatkichidan ancha past – 71 foiz. Bu 2010 yildagi ekvivalent ko'rsatkichdan (40%) pastroq ko'rsatkich bo'lib, Markaziy Osiyoning boshqa yirik iqtisodiyoti Qozog'iston bilan farq borligini ko'rsatadi, u yerda xizmatlar ulushi shu davrda 52% dan 54% gacha o'sgan.

Bu raqamlar iqtisodiyotni liberallashtirish borasidagi so'nggi sa'y-harakatlar salmoqli va ijobiy qadamlar bo'lsa-da, mamlakatni tarkibiy o'zgartirish bo'yicha hali ko'p odamlar mehnat unumdorligi pastroq tarmoqlarda emas, balki yuqoriroq sohalarda ish bilan band bo'lgan sohaga aylanishi uchun hali ko'p ishlar turganidan dalolat beradi.

Bandlikning taqsimlanishi ham tizimli o'zgarishlar bilan bog'liq muammolar va o'sishga erishishdagi qiyinchiliklardan dalolat beradi. Aholining 80% dan ortig'i unumdorligi mamlakatdagi o'rtacha ko'rsatkichning yarmi yoki yarmidan past bo'lgan tarmoqlarda band (2.2-rasm), garchi O'zbekistonda iqtisodiy norasmiylikning yuqori darajasi, xususan, savdo va qishloq xo'jaligi kabi unumdorligi past bo'lgan tarmoqlarda hamon saqlanib qolmoqda.

Bu mamlakat aslida rasmiy ma'lumotlarga qaraganda unumdorligi pastroq bo'lgan ishchilar ko'proq ekanligini anglatishi mumkin. Qishloq xo'jaligi sektori jami bandlikning 27 foizini tashkil etadi, bir ishchiga o'rtacha qo'shilgan qiymat 42,5 million so'mni (taxminan 3780 AQSh dollari) tashkil etadi; bandlikdagi qishloq xo'jaligi ulushi mintaqada Tojikistondan keyin ikkinchi o'rinda turadi (46%) va OECD o'rtacha 5%dan sezilarli darajada yuqori.

Shu bilan birga, eng yuqori mahsulдорlikka ega bo'lgan tarmoqlar - rieltorlik faoliyati, moliyaviy va sug'urta xizmatlari, tog'-kon sanoati, AKT - bandlikning juda kichik qismini

tashkil qiladi. Siyosatchilar oldida turgan vazifa mamlakatning kuchli makroiqtisodiy ko'rsatkichlari foydalari jamiyat bo'ylab inklyuziv bo'lgan va ijtimoiy hamjihatlikni ta'minlovchi tarzda taqsimlanishini ta'minlashdan iborat.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasining kengayishi – xoh moliya, xoh chakana savdo va mehmondo'stlik kabi qimmatli xizmatlarda ish o'rinlarini yaratish bo'ladimi – foydali qazilmalar savdosi va mehnat muhojirlari tomonidan olinadigan ijara to'lovlari hisobiga sezilarli darajada ta'minlangan. Bu O'zbekistonda yuqori sifatli xizmat ko'rsatish sohasida ish o'rinlarini yaratishdagi muvaffaqiyatlarni kamaytirmaslik uchun emas, balki diversifikatsiya va savdo bo'lmagan sektorning barqarorligi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlash uchun.

Hukumat 2016/17 yillarda bozorni liberallashtirish dasturini amalga oshira boshlaganidan beri biznes dinamikasi sezilarli darajada oshdi. Korxonaning bir necha yillik nisbatan turg'un o'sishidan so'ng, 2016 yildan boshlab firmalar soni - iqtisodiyotda yangi firmalarning yaratilishi tez sur'atlar bilan o'sdi, 2018 yildan boshlab esa alohida tezlashdi. Shu bilan birga, firmadan chiqishlar soni - ilgari faol bo'lgan firmalarning tugatilishi yoki bankrotligi sezilarli darajada kamaydi. Kompaniyaning o'sish tendentsiyalari COVID-19 pandemiyasi tufayli to'xtatildi, 2020-21 yillarda bozorni tark etgan firmalar soni keskin o'sdi, ammo bu davrda yangi firmalar soni o'sishda davom etdi. Firma yaratishning eng yuqori sur'atlari kuzatilgan tarmoqlar (chakana) savdo, sanoat va qishloq xo'jaligidir.

Adabiyotlar sharxi: O'zbekiston o'rta osiyo mamlakatlari orasida iqtisodiyoti tezkorlik bilan o'sib borayotgan davlatlardan birir hisoblanadi. Iqtisodiyotni rivojlantirish uchun bir qancha iqtisodchi olimlar o'z g'oya va fikrlarini baham ko'rishmiqda. Ular o'z ilmiy qarashlarida O'zbekistonning keyingi yillarda duch kelishi mumkin bo'lgan iqtisodiy muammolariga potensial yechimlarni taklif qilishmoqda. Bulturbayevich.R. o'z ilmiy maqolasida bu haqda korxonalarda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish haqidagi fikrlarini namoyon etadi va buni amalga oshirish uchun davlat avvalo o'z ichki iqtisodiyotini samarali boshqaraolishi lozimligi ta'kidlanadi. Shu o'rinda korxonalar va ishlab chiqarish sanoatlarini boshqarish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Adashev esa bozor iqtisodiyotiga o'tish modellari haqida fikrlari bilan Iqtisodiyotni samarali boshqarish va strukturalarini muvaffaqiyatli isloh qilish haqida ahamiyat qaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi: O'zbekiston o'z mustaqilligini egallagandan beri o'z iqtisodiyotini mustahkam tamoillar va qonun-qoidalar asosida qurishga harakat qilib kelmoqda. Bu yirik harakat o'z navbatida bir qancha muammolarga duch kelmoqda. Iqtisodiyotni qayta isloh qilish, qonun qoidalar joriy etish va samarali usullardan foydalangan holda Iqtisodiyotni jadal tarzda rivojlantirishimiz mumkin. O'z navbatida xususiy va kichik biznesni rivojlantirish ham muhim rol o'ynaydi.

Taxlil va natijalar muxokamasi: Yuqori o'sayotgan firmalar (xususan, startaplar) xizmat ko'rsatish sohasida to'planishadi va aynan shu sektorlarning bir qatorida Firma yaratishning eng past stavkalari O'zbekistonda kuzatilgan. Shunga qaramay, biznes dinamikasining umumiy ijobiy tendentsiyalari bozorni liberallashtirishning keng qamrovli dasturi kontekstida sodir bo'ladi, uning katta qismi biznesni boshlash va yopishni osonlashtirishga qaratilgan

Tartibga solish muhitiga qo'shimcha ravishda, biznes dinamikasiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan bir qator omillar mavjud bo'lib, ularning aksariyati BCA va OECD ishining boshqa

sohalariga ham tegishli: global qiymat zanjirlariga (GVC) integratsiya, moliya, mehnat standartlari va mehnat bozorini tartibga solish Hammasi rol o'ynaydi (OECD, 2021). 2000 yildan beri kichik va o'rta korxonalar (KO'B) va xususiy tadbirkorlikning og'irligi iqtisodiyotda oshdi. 2000 yilda KO'Bda 4,5 million ishchi ish bilan ta'minlangan va KO'B ishlab chiqarish yalpi ichki mahsulotning 31 foizini tashkil qilgan.

2021 yilga kelib, KO'B bandligi 10,1 millionga o'sdi, bu umumiy bandlikning 86 foiziga teng, KO'B ishlab chiqarish yalpi ichki mahsulotning 54,9 foizini tashkil etdi. Shunga qaramay, rivojlanayotgan KO'B sektori xususiy sektorning rivojlanishiga teng bo'lishi shart emas, chunki ko'plab kichik va o'rta korxonalar mohiyatan davlat korxonalari (davlat korxonalari) bo'lib, rasmiy statistik ma'lumotlardan haqiqiy xususiy firmalarning ulushini aniqlash qiyin.

Kichik va o'rta korxonalarining savdoga qo'shayotgan hisyasi o'sib bormoqda, biroq qat'iy xalqarolashtirish mahsuldorlik muammolari tufayli to'xtatib qo'yilgan. 2000 yildan 2021 yilgacha KO'B sub'ektlarining importdagi ulushi ikki baravarga 22,8 foizdan 48,7 foizga, eksportdagi ulushi esa 10,2 foizdan 22,3 foizga o'sdi (2.4-rasm). Ushbu tarixiy savdo taqchilligi qisman kichik va o'rta korxonalarining iqtisodiyotdagi tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishi va ularning mahsuldorlik darajasi bilan izohlanishi mumkin, chunki O'zbekistonning ko'pgina kichik va o'rta korxonalari past mahsuldorlikdagi tarmoqlarda to'planganligi savdoga to'sqinlik qiladi (Melitz, 2003).

So'nggi yillarda kengayib borayotgan taqchilik firmalarning o'z quvvatlarini yangilash va modernizatsiya qilish uchun ko'proq miqdorda kapital tovarlarni import qilish omili bo'lishi mumkin. 2023 yil holatiga ko'ra, Rossiyaga bilvosita eksport hajmi, ya'ni O'zbekiston uchinchi bozor va Rossiya o'rtasida vositachi bo'lgan Rossiya bilan savdo ulushi to'g'risida yetarlicha ma'lumotlar mavjud emas. 2022 yilda qishloq xo'jaligidagi barcha firmalarning 97,2 foizini kichik va o'rta korxonalar tashkil etgan bo'lsa, qurilish bo'yicha bu ko'rsatkich 74,9 foizni tashkil etdi, bu ikki sektor unumdorlikning past darajasi bilan ajralib turadi.

Aksincha, 2022 yilning birinchi yarmida yangi ro'yxatga olingan KO'B sub'yektlarining eng muhim tarmoq ulushi savdo (36,9%) va sanoat (18,9%) bo'ldi, bu esa yuqori mahsuldorlik, eksportga yo'naltirilgan tarmoqlarda firmalarning ijobiy o'sish tendentsiyasidan dalolat beradi.

O'zbekiston jadal demografik ekspansiyani boshdan kechirmoqda, sifatli ish o'rinlari yaratish va mehnat bozorini qamrab olish muhimligini oshirmoqda. Iqtisodiyotda yiliga o'rtacha 280 000 ga yaqin yangi ish o'rinlari yaratiladi, bu ishchi kuchining kengayishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan 600 000 ta yangi ish o'rinlarining yarmidan kamrog'i (Jahon banki, 2019 yil). Rossiyaning Ukrainadagi urushi boshlanganidan so'ng O'zbekistonga ham yuqori malakali rossiyalik muhojirlarning sezilarli oqimi kuzatildi (OECD, 2022). Etarlicha ish o'rinlari yaratilmasa, mehnat migratsiyasi davom etishi mumkin.

2021-yilda yalpi ichki mahsulotning 13,3 foizini tashkil etgan mehnat muhojirlarining pul o'tkazmalari uy xo'jaliklari iste'molining muhim omili bo'lib qolmoqda (ayniqsa, oziq-ovqat mahsulotlari uchun), lekin ularning iste'mol uchun ahamiyati ham O'zbekistonning asosiy tashqi mehnat bozorlaridagi pasayishlarga iqtisodiy ta'sirini kuchaytiradi, masalan. Rossiya (OECD, 2022). Shu bilan birga, O'zbekistonda urbanizatsiya darajasi pastligicha qolmoqda - bu hukumat buni tan oladi. Prezidentning 2019-yildagi farmoni 2030-yilga kelib urbanizatsiya darajasini 60 foizga oshirishni ko'zda tutgan (XMT, 2021).

Odamlar va kapital odatda kattaroq iqtisodiy salohiyatga ega bo'lgan joylarga o'ziga tortiladi, lekin yerlarni qayta taqsimlash yo'lidagi to'siqlar (masalan, shahar markazlarida arzonroq uy-joy qurish, ko'pchilik yirik shaharlarga ko'chib o'tmoqchi bo'lganlar uchun asosiy to'siq), kapital va ishchi kuchi hammasi bu jarayonni buzadi. Propiska tizimini (tarixdan qishloqdan shaharga ichki migratsiyaga to'sqinlik qilib kelgan ishchi kuchi harakatchanligiga ichki ruxsatnomalar tizimi) olib tashlash bo'yicha davom etayotgan hukumat maslahati shahar migratsiyasidagi cheklovlarni sezilarli darajada engillashtirishi mumkin.

Xulosa:

O'zbekiston iqtisodiyotidagi tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish yo'nalishi qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmatlar sohalarida ko'rilayotgan chora-tadbirlar orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Hukumatning diversifikatsiya, suvni boshqarish, xususiylashtirish, texnologik taraqqiyot, turizmni rivojlantirish va inson kapitalini rivojlantirishga e'tibor qaratilishi iqtisodiyotni o'zgartirish va diversifikatsiya qilish bo'yicha aniq tasavvurni namoyish etadi. Ushbu sa'y-harakatlar orqali O'zbekiston ichki va global muammolarga dosh bera oladigan barqaror va jonli iqtisodiyotni yaratishni maqsad qilgan.

References:

1. Adashev A.U. "Bozor iqtisodiyotiga o'tish modellari, ularning hamjihatligi va farqlari". *Ekonomi va sotsium*, 8-11.
2. Bulturbayevich, M. B., Muhiddinova, I. M., Sharipdjanovna, S. G., Urinboevich, A. A., & Gulnora, M. Korxonalarda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish masalalari. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish. *JournalNX*, 117-122.
3. Egamberdiev R. MAMLAKAT XIZMAT KO'RSATILGAN SO'HMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI. *IQTISODIYO'T //Teoriya i amaliyot sovremennoy nauki*. – 2017. – №. 5. – S. 956-958.
4. Egamberdiyev R. I., Maxmudova N. INFLATSIYANING IQTISODIY MOHIYATI VA UNING Omillari. // *Iqtisodiyot va sotsium*. – 2018. – №. 4. – S. 19-22.
5. Ibragimova M. M. Kichik biznesni rivojlantirishda hududiy boshqaruvning roli va xususiy tadbirkorlik // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar №3*, may-iyun, 2016 yil. Pr 1-7.